Hanebo-Jul

1973

Utgiven av Hanebo Hembygdsförening

Hanebo-Jul

1973

Ljuset över dödsskuggans land

Av Eric Bergman

(Jes. 9:2—7, Juldagens epistel.)

Juldagens epistel, som är välkänd för oss alla, innehåller den underbara messianska profetian om den kommande fridsfursten.

Här talas om mörker och om dödsskuggans land, om bördors ok, skuldrors gissel och plågares stav. Profetian bygger uppenbarligen på en verklighet, som är oerhört dyster och tung. Det var en tid, då människor levde under ångest och oro. Krigets våldsmentalitet härskade.

I mycket kan vi säga, att denna bakgrund till den messianska profetian har sin like också i dag i den värld, vi nu leva. Även vi vandra i mörker långa stycken och många känna starkt, hur svårt livet är att leva och hur omöjligt det synes vara att finna vägen ut ur det kaotiska virrvarr, som världen är full av. Kriget rasar i stora delar av vår värld. Massor av olyckliga offer för detsamma drabbas oförskyllt av lidandet, sorgen, hemlösheten, fattigdomen.

Överhuvud taget måste vi konstatera, att det mörknat väsentligt över mänsklighetens horisont under senare år också i vårt eget land, även om vi sluppit kriget och dess följder. Försåtliga och uppenbara angrepp göras på kristen religion och moral, vördnaden för vad heligt och rätt är, ja, för livet självt visar sig ofta vara lika med noll. Böcker och tidningar ges ut med slipprigt innehåll. Ett språk, som med sin oförblommerade råhet saknar motstycke, sätts i tryck och framföres i radio och TV. Många upplever tiden som en kulturskymning, men dessvärre är det tunnsått med andefyllda inspirerande personligheter, som kunna förlösa vårt folk och mänskligheten från den fortgående andeliga förgiftningen och förblindelsen.

Ändock kan det även nu sägas med all rätt och med dristig trosförvissning, att folket i mörkret skall se ett stort ljus, ja, att ett ljus skall skina klart i dödskuggans land. När profetian skrevs, drömde profeten om Messias, den kommande Frälsaren, som skulle befria alla ur de-

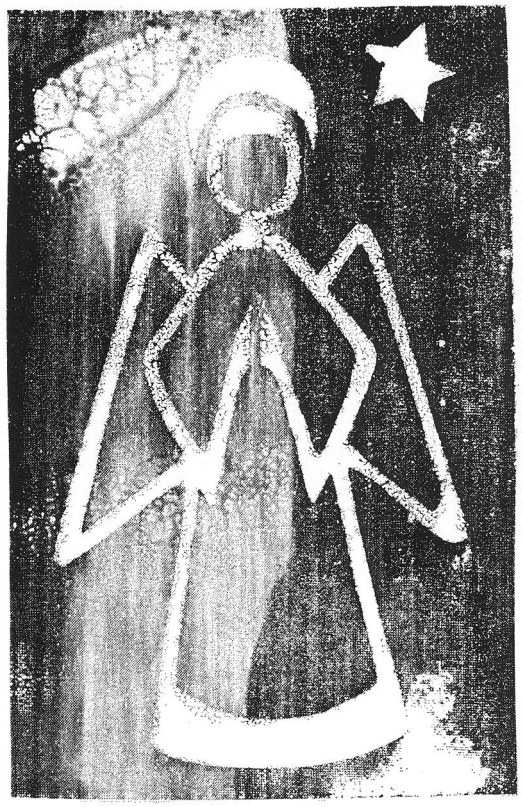

Christina Schubert-Håkanson

ras trångmål. Profetian besannades men på ett annat sätt, än vad man väntat sig. Gud steg ned till jorden icke som en ny våldshärskare utan i ett nyfött barns gestalt, liggande i den enkla krubban i stallet. I armod och enkelhet axlade han lidandet och gick sin kallelses väg mot korset utan andra vapen än det gudomliga ordets, som talade om nödvändigheten av, att människan bättrade sig och vände om till Gud och levde livet i kärlek till medmän-

Forts. å sida 7

Konfirmander i Hanebo. Lärare: L. O. Almgren

Konfirmander i Hanebo. Lärare L. G. Eriksson

Konfirmander i Segersta. Lärare: L. G. Eriksson

Kämpa trons goda kamp

Av Lars-Olov Almgren

Du vill gärna vara med i fotbollslaget. Det är något att vara stolt över. Men får man vara med, då måste man också vara beredd att kämpa för laget.

När du blev konfirmand, kom du med i ett lag, som har Jesus Kristus till lagkapten. Han hade valt ut dig redan vid ditt dop. Under lästiden kom han dig närmare än tidigare och sade till dig: "Följ mig!" Du skall vara glad och stolt över att få vara med i hans lag. Men då måste du också kämpa för hans lag. Kämpa **mot** allt ont här i världen och **för** det goda.

Det här är en livsuppgift, som Herren Jesus ger dig. Hela livet varar den. Målet är himlen. Det är alltså något stort du är kallad till vid konfirmationen. Därför behöver du leva nära lagkaptenen Jesus. Be till honom, läs din konfirmationsbibel, gå i kyrkan och till nattvarden. Det är mötesplatserna, där Jesu lag tränar. Du behöver den träningen för att kunna nå målet, himmelen.

Du som gick och läste 1972—73, kommer du ihåg minnesordet vid konfirmationen: **"Kämpa trons goda kamp, sök att vinna det eviga livet, vartill du har blivit kallad".** 1 Tim. 6:12.

Han har älskat oss

Av Lars Gunnar Eriksson

Icke däri består kärleken, att vi hava älskat Gud, utan däri, att han har älskat oss och sänt sin Son till försoning för våra synder. 1 Joh. 4:10

Under vår tid tillsammans då vi läst Bibeln och funderat över hur Gud är, har olika bilder tonat fram för oss. Man säger att han är som en klippa. Då menar man att han är något fast och säkert, och som finns kvar när allt annat är osäkert och försvinner. Vi läste att han är som en sköld. Med den bilden förstod vi att han vill vara vårt skydd mot det som är ont och farligt. Många bilder finns det, som vill skildra för oss hurudan Gud är.

Gud är kärleken. Det finns också en bild för det ordet. Den bilden har människor i alla tider vänt sig mot, när det blivit svårt för dem på olika sätt. Det är Jesus på korset, jag menar. När vi ser den bilden, får vi tänka på att Gud inte ställde sina fordringar på oss, att vi skulle älska honom, som vi inte visste mycket om, utan han visade först för oss hur mycket han älskade oss.

Guds kärlek är vårt stöd, och när vi än vänder oss till honom i våra liv, ser han på oss med kärlekens ögon.

Översterullan från Mårdnäs

Av Erik Severin

I Segerstabygden finns många idyller inte minst därför att Ljusnan och Bergviken bildar naturliga förutsättningar för betagande miljöer. Just där Ljusnan rinner ut i Bergviken ligger Mårdnäs, omsusat av 1600- och 1700-talens stormaktshistoria. Egendomen var säte för överstarna på Mohed och här formades mycket av tidens strategi.

Men Mårdnäs — eller Mordnäs, som namnet stavades, sedan en präst enligt sägnen mördats här — har en betydligt äldre historia. Upptecknarna av landskapets fornminnen redovisar till exempel många gravfält från denna bygd. Enligt uppgifter finns här mellan 25—30 gravhögar. Fynden bestyrker det faktum, att människorna valde sina boplatser där älv möter sjö.

Sedan kronan 1682 övertog egendomen, flyttade cheferna för Helsinge regemente hit. Regementets lokalisering i ett befolkningsfattigt Norrland och tidens militära syn gav det en särställning i vårt försvar. Många framstående militärer utnämndes därför till regementets chefer. Men de vistades sporadiskt på bostället. De befann sig mestadels på krigsfot ute i Europa eller satt i fångenskap i främmande land.

Ibland fick dock segerstaborna skåda de höga ståndspersonerna i all deras glans, när de färdades till Mohed eller bevistade gudstjänsten i kyrkan. Men i övrigt levde högheterna avskilda från bygdens befolkning. De var ståndspersoner av adliga ätter och det passade dem föga att umgås med allmogen i socknen. Klasskillnaderna var ju betydande då för tiden.

Trivseln på Mårdnäs var sannolikt inte särskilt stor. De flesta hade under de många krigen sett vida nejder, så livet blev trist hemma på officersbostället. Under fredstid var tjänsten på regementet begränsad. Cheferna kunde därför dväljas på olika håll. En av överstarna vistades på Mårdnäs endast två år och erhöll sedan nådigt tillstånd att bo i Uppsala under hela 25 år och därifrån sköta tjänsten. En annan överste bodde en del av året på Mårdnäs men i övrigt på Husby gård i Uppland.

Mårdnäs utgjorde under denna tid ett politiskt centrum. Hit kom sändebud från kungen med order om utskrivning av soldater till krigen. Konspirationer uppstod som en följd av allmän krigströtthet.

En överste Henrik Magnus von Buddenbrock kallades hem från kriget år 1798. När han kom till Stockholm för att lämna rapport, avrättades han på Observatoriekullen. Han blev syndabock för utebliven krigslycka.

Henrik Magnus von Buddenbrock

Hur blev Mårdnäs översteboställe?

I början av 1600-talet ägdes gården av den rike Lars Larsson, fogde och befallningsman. Han åtnjöt skattefrihet för att han höll gästgiveri. Hans dotter var gift med överste Anders Månsson-Arenfeldt, som erhöll Mårdnäs som gåva.

Men gården togs i mät av kronan, därför att översten skrivit borgen för kronouppbördsmannen, en man med vidlyftiga affärer. Mårdnäs överlämnades till kronan och blev därmed bostad till cheferna på Helsinge regemente. Vid den tidpunkten befann sig översten i kriget. Han erhöll inte permission för att resa hem och ordna upp affärerna, utan kronan tog gården.

Det kan ifrågasättas, huruvida inte en rättskränkning förelåg. Överstens döttrar klagade hos kungen, som var tveksam, men beslutet fastställdes. Mårdnäs kom att tillhöra kronan. Vid den generalmönstring, som Karl XI höll

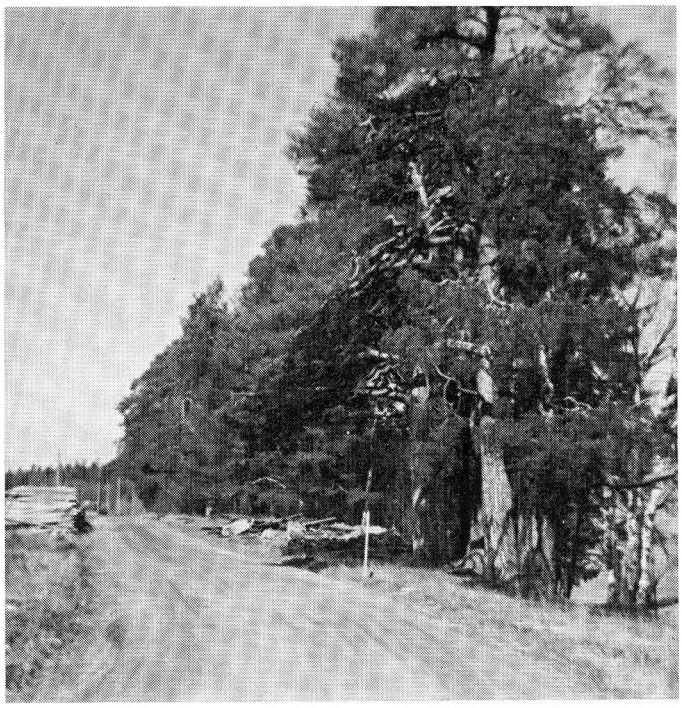

Vägen till Mårdnäs

i Gävle den 9 och 10 januari 1684, fastställdes att Mårdnäs skulle förbli översteboställe. Ede gård i Mo socken, som tidigare tillhörde Mårdnäs, blev boställe för kaptenen vid Arbrå kompani.

Överste Månsson-Arenfeldt — den siste private ägaren till Mårdnäs — var en intressant person. Han började sin bana som soldat i 30-åriga kriget, erhöll snabbt befordran, avancerade till major samt slutligen den 18 juni 1670 till chef för Helsinge regemente och deltog i 700 strider. Han dog den 9 oktober 1673 och begravdes i Segersta.

Sedan kronan övertog Mårdnäs bodde tretton överstar i tur och ordning där. De var:

1683 — 1698	Taube, Ludvig Vilhelm
1698 — 1700	Frölich, Carl Gustaf
1700 — 1708	von Knorring, Göran Johan
1708 — 1723	Fock, Gideon
1710 — 1717	Horn, Reinhold Henrik Otto
1717 — 1721	von Numers, Lorenz
1723 — 1738	von Buddenbrock, Henrik Magnus
1739 — 1750	Silfversparre, Johan Carl
1750 — 1762	Fock, Reinhold Otto
1762 — 1772	du Rietz, Anders Rudolf
1772 — 1776	Gyllensvan, Fredrik
1776 — 1782	Stenbock, Arvid Nils
1782 — 1809	von Kaulbars, Gustav Vilhelm

Med stor behållning har jag granskat dödböckerna i Segersta, numera bevarade på landsarkivet i Härnösand. De visar, att endast **en** överste förutom Månsson-Arenfeldt begravdes i Segersta, nämligen Gideon Fock. Han var regementschef under åren 1708—1723. Under perioden 1709—1722 satt han i ryskt fångläger i Poltava och bodde endast under kort tid på Mårdnäs. I tretton långa och trista år slet han ont i rysk fångenskap. De andra översterna flyttade från Segersta, innan de dog eller gick till vila i sina hemorter.

Överste Fock dog 1723 och begravdes i Segersta kyrka, där hans vapen och värja sattes upp. Kyrkan sålde efter en tid klenoderna på auktion. De inropades av en bonde. Senare återköptes värjan av regementet och finns nu placerad på officersmässen i Gävle. Den grevliga skölden lär finnas i Skåne, varifrån översten härstammade. Segersta kom på mellanhand. Det vore värdefullt, om kyrkan kunde få åtminstone värjan tillbaka. Kommer en förfrågan till regementet att löna sig?

Så sent som 1790 fanns i kyrkan vid sidan av en tavla om nattvarden och en om Kristi himmelsfärd även ett epitafium (minnestavla) över generalen Gideon Fock på Mårdnäs.

Var finns den nu?

De militära boställena inspekterades regelbundet av särskilda nämnder. Föreskrifter om dessa stadgades i husesynsreglementet av den 13 juli 1696. Protokollen från förrättningarna förvaras på Krigsarkivet i Stockholm. Mellan åren 1683—1809 genomfördes många syneförrättningar på Mårdnäs. Protokollen ger en bild av hur bostället såg ut och hur det förändrades under årens lopp.

Låt oss följa en sådan syneförrättning!

Den 1 augusti 1720 inställde sig höga potentater för att förrätta husesyn på överstesätet Mårdnäs i Segersta socken, som det hette officiellt. Gården bestod vid den tidpunkten av 35 öresland.

Syneförrättare var Joh. Palmborg på uppdrag av landshövdingen Magnus Palmqvist, som själv inte var i tillfälle att närvara. Landshövdingen var en krigets man, ständigt på resor för att kontrollera befästningsanläggningar i Sverige, Finland och de svenska östersjöbesittningarna.

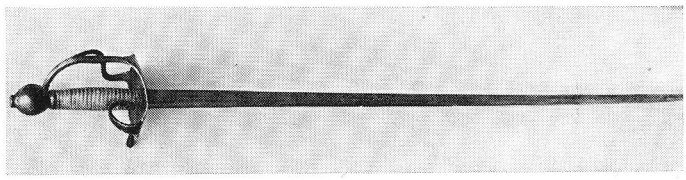

Överste Gideon Focks värja, en gång placerad i Segersta kyrka

Vid inspektionstillfället fanns på Mårdnäs ett stort antal byggnadsenheter. Det var tidens sätt att bygga. Förutom den stora mangårdsbyggnaden med förstuga, sal och fyra kamrar fanns ytterligare 24 byggnader. En uppräkning av dessa visar på olika funktioner, köket, byggnaden söder om köket, prevetet (dasset) sammanbyggt med hönshuset, stugan norr på gården, portlider, redskapslider, stall, vagnslider, ytterligare ett lider, bryggstuga utanför badstugan, en byggnad söder på gården, rökbastu, smedjan, aspnäskällaren, rustkammaren, östra härbärget, västra härbärget, stora röda kornladan, kornladan öster om gården, norra fähuset, södra fähuset, fårhuset och rian (torkhus för säd). Så såg Mårdnäs ut.

Till gården hörde vidare en kålhage, belägen mot älven, humlegård, kryddgård, del i fisket i Landa Ström samt rätt att dessutom fiska i tjärnen och i Bergviken.

Synemännen gick grundligt tillväga. De uppsökte varje byggnad, tittade på åkrar, skogar och fäbodställen, uppteckade brister, gjorde anmärkningar och uppskattade, vad erforderliga arbeten skulle kosta i pengar och dagsverken.

Med stöd av protokollet är det möjligt att rekonstruera, hur gården såg ut på 1700-talet och hur vardagslivet tedde sig på ett officersboställe. På den tiden rörde sig tjänstefolk mellan husen under långa och tunga dagsverken. Arbetet utfördes manuellt med hjälp av hästar. Detta krävde pigor, drängar och torpare i stort antal.

Protokollen är omfattande. Spruckna fönster förtecknades och skulle bytas ut. Golvlister saknades och behövde anskaffas. Beträffande en kammare konstaterades att golvet måste upptagas, medan det var ojämnt inlagt. Det ålåg Per Mattzon i Hårga att utföra arbetet. Han hade tagit betalt men ej gjort gott arbete. På röda kornladan behövde södra och norra knutarna repareras. Ruttna stockar i östra väggen skulle brädfodras och södra dörren lagas. Ett nytt halmlider erfordrades.

Ur byggnadsteknisk synpunkt lämnar protokollet värdefulla uppgifter. Till taktäckning användes mängder med björknäver. Sparsamt förekommer små fönster. De måste omblyas. Golven låg i allmänhet nära marken och ruttnade. De behövde därför läggas om efter kort tid. Beskrivningar lämnas hur gångjärn, haspar och klinkor fungerade.

Så fortsätter protokollet sida efter sida, nedtecknat med sirlig handstil. Skrivaren hade full sysselsättning, innan han fick med allt.

Mårdnäs, numera förvärvat av kommunen, finns alltjämt kvar. Den gamla glansen har falnat, men livet går vidare. Gården upplever en ny tid nu i den fredliga gärningens tjänst.

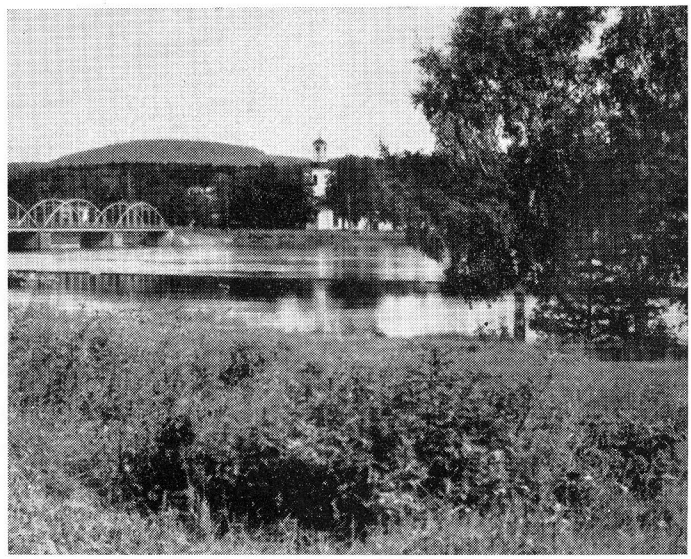

Segersta kyrka

Invigning av Sääfstorpet 17/6 1973

Av Helmer Nyström

Framför oss kan vi se resultatet av vad en intresserad hembygdsförening kan åstadkomma genom idogt arbete för bevarande av ett minnesmärke från en förgången tid — en epok i svensk historia som avslutades vid sekelskiftet.

Indelningsverket var på sin tid en genuin svensk skapelse utan någon motsvarighet i världen.

I olika etapper byggdes detta system upp.

Redan Gustaf Wasa började med att sätta upp svenskt krigsfolk under organisationsformer som i stort påminner om indelningsverket. Avsikten var att i viss mån ersätta utskrivningarna. Sålunda beslöts att ett visst antal soldater skulle "stadeligen hållna bliva". De utskrivningsskyldiga sammanslogs till rotar, av vilka var och en lämnade en man.

Detta system anses har varit fulländat under Gustaf II Adolf, som även slutförde regementsindelning.

Under Karl XI:s tid indelades hemman och lägenheter, som ej var rusthåll i grupper — rotar, varvid varje rote höll en soldat. Soldaten fick lega årslön och ett torp.

Vad beträffar utskrivningarna så blev dessa ganska orättvisa och många gånger godtyckliga. Adelsmännen och deras anställda befriades i vissa fall från utskrivning. De fattiga drabbades hårdast och tidvis anställde myndigheterna formliga klappjakter efter försvarslöst och fattigt folk. Det förekom ofta att bygdens värsta olycksfåglar och oduglingar stacks in i ledet tillsammans med bönder och drängar.

I och med att ständiga knekthållet infördes i slutet av 1600-talet och kontrakt upprättades befriades bönderna från utskrivningar. Det ålåg numera rotehållarna, som jag tidigare sa, att underhålla soldaterna i fredstid i form av bostad, beklädnad och avlöning.

Vi hade nu fått en ständigt utbildad mobliserad trupp vars organisation var lika i fred som krig. Soldaten var både småbrukare och krigsman, mobiliserad och demobiliserad och han stod på krigsfot och fredsfot samtidigt.

Detta var sålunda utvecklingen i stort på ett system, som varade i nästan 300 år.

Vi skall nu vända våra tankar till detta soldattorp som vi har framför oss och erinra oss hur människan, soldaten och hans familj hade det under flydda tider.

Gången var i stort sett den att roten anställde soldaten genom kontrakt och i de flesta fall anställdes folk från trakten men det förekom även att folk från andra delar fick anställning i brist på intresserade och lämpliga soldatämnen inom området.

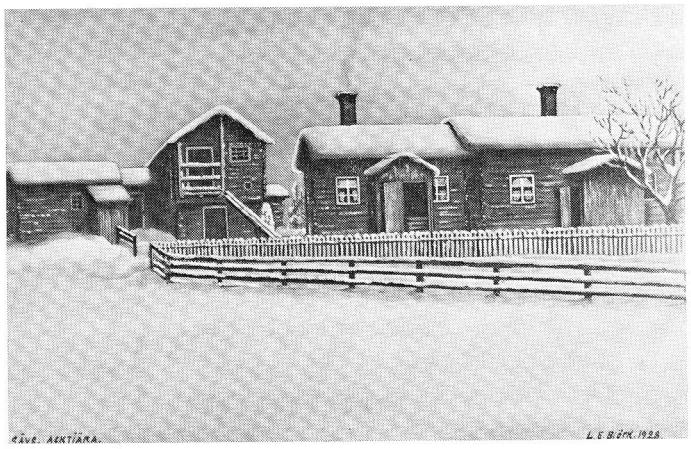

Teckning av L. E. Björk

Sävstorpet

Kraven var ganska stora. Sålunda skulle karlen ha fullgod kroppsväxt och styrka, inte ha synliga lyter, och inga hemliga sjukdomar och bräckligheter, han skulle ha hår och ämne till skägg.

I allmogens uppfattning borde soldaten vara högrestare än folket. Soldatens blivande — torpet — förlades ofta på mark utanför byn och det var största bonden i roten som svarade för alla skyldigheter. Den mark han tilldelades var ofta otillgänglig men genom idogt arbete lyckades han utöka den öppna jorden högst väsentligt och vi kan se resultatet just vid detta torp.

Han måste själv bygga sitt torp men virket till detta samt stängsel och ved erhöll han gratis från rotebonden.

Torpets utseende bestämdes av kronan.

Större delen av året visades han i hembygden åtminstone under fredstid.

Det berättas att han blev en bofast småbrukare och hantverkare, som var insatt i litet av varje och han var en av dem som spred kunskaper bland allmogen i form av undervisning ty han hade under sin rekrytutbildning fått intellektuell utbildning. Allmänt får vi nog anse att han var en aktad man. Han blev en byggdens allt i allo.

Den soldat som bodde i detta soldattorp sist hette Sääf men det har ännu icke varit möjligt utröna vilket nr han hade eller vilken rote han tillhörde. Jag vill å hembygdsföreningens vägnar vädja till alla i denna bygd att forska på området för att i första hand få fram rotenumret och sedan är det en lätt sak för kännaren av Hälsinge rege-

mentes personalhistoria, red. Erik Wickberg, Gävle, att få fram alla fakta i målet.

I detta område härskade livkompaniet omfattande Bollnäs och Hanebo socknar och denna soldat tillhörde sålunda detta kompani, som för övrigt har bibehållit sitt namn genom tiderna. Bollnäs var kompaniets huvudsamlingsplats och där fanns trossboden och i kyrkan förvarades I:a bat. fana en tid.

Soldaten övades dels hos korpralen och i mera samlad form på annan öppen plats exempelvis kyrkbacken.

De hade särskild plats i kyrkan på höger sida om mittgången. Det mindre angenäma i tillvaron var väl att soldattorpet betraktades som tjänstebostad och måste i de flesta fall utrymmas då ny soldat skulle inträda på roten. I några fall förekom sålunda att deras kontrakt var så skrivet att de efterlevande fick bo kvar till dödagar.

Efter indelningsverkets upphörande återgick torpet vanligtvis till stamhemmanet, vilket inträffade just med detta torp. Att det nu finns kvar och i restaurerat skick är Hanebo Hembygdsförenings förtjänst och jag vet med säkerhet att denna bygds folk med stort intresse på allt sätt bidragit till föreningens förverkligande av arbetet.

Vad jag nu anfört är naturligtvis bara axplock från tillgängliga skrifter. Sammanfattningsvis kan vi vara övertygade om att dessa män spred den allmänbildning, som de erhållit under sin militära tjänst, och vi vet att bygdens folk med aktning och vördnad sett upp till dessa män icke minst därför att det i dessa torp funnits vapendugliga män som var redo att försvara vårt land och vi vet också att många soldater från dessa bygder stupat på slagfälten runt om i Europa. Vi hyllar minnet av deras mångsidiga gärning.

Vår svenska historia berättar om vårt folks växlande öden under gången tid och vi möter nästan alltid enbart de stora gestalterna, mera sällan skymtas namn av den enkla mannen i ledet eller den strävsamme odlaren av karg jord.

Till sist har jag några uppdrag att utföra.

Kamratföreningens ordförande överste C-H Gåsste, som på grund av tjänst varit förhindrad närvara, framför sitt varma tack till Hanebo Hembygdsförening för det stora intresse som ni visat genom att genom detta arbetes fullföljande bevarat minnet av en epok i svensk historia. Jag har också föreningens uppdrag att till hembygdsföreningens ordförande Harald Olsson överlämna Kungl Hälsinge regementes minnsmedalj i silver för ett aldrig sviktande intresse då det gällt slutföra detta omfattande arbete. Medaljen får då utgöra en symbol för alla som arbetat med detaljer för denna iståndsättning och förklarar jag härmed torpet invigt.

LJUSET ÖVER . . . forts. från sida 1

niskor och Gud. Då skulle frälsning vederfaras dem, då skulle friden bliva deras ägodel, frimodigheten deras vägkost mot främmande okända mål. Messias, Herren, är en underbar rådgivare, han skall på ett klokt sätt sörja för sitt folk. Väldig är han såsom Gud och tillika i evighet vår Fader, den himmelske, som vet sina barns behov och bekymmer och vill och kan hjälpa dem genom mörka onda tider fram till de ljusa stjärnomstrålande. Det, som nu är orätt och orättfärdigt, skall bort till sist. Guds rike skall befästas med den heliga rätten från nu och till evig tid. Det gäller också för oss, för vår tid, att Herren Sebaots nitälskan skall göra detta.

När vi nu gå att fira jul även i detta år i, vad man kunde kalla den gamla strålande varma idyllens barnatecken, så låt oss säga varandra, att vi icke ha blott rätt utan även plikt mot oss själva och våra medmänniskor samt först som sist mot Gud, att fira jul med samma frimodiga förtröstan och ljusa hopp, som Jesaja besjälas av i sin julepistel. Detta därför att Jesusbarnets födelse genom Guds vilja och Guds kärlek till sin skapade värld är en verklighet att räkna med på fullaste allvar. Jesu födelse i den mörka julnatten är ej blott en from idyll, som gör oss betagna. Med Guds Sons nedstigande på jorden i ett människobarns gestalt bryter en ny tidsålder in. Han skingrar dödsskuggans mörker, omintetgör hatets ondska och fördärv samt skapar människor av en god vilja.

Men det sker ej mekaniskt, ty Gud är ingen datamaskin och icke heller vi människor. Nej, här gäller, att vi var och en träffar vårt personliga val, ärligt och fast, inför Gud, antingen — eller. Ett barn, Barnet i krubban, väntar, att du faller ned och tillbeder och hyllar Fridsfursten, ditt hjärtas Frälsare och Konung, världens Herre.

"Din konung möt, som sträcker ut
Ett välde utan gräns och slut.
På sanning, nåd och frid,
Han mäktig, hög och blid,
Sin tron befäst för evig tid".

Amen.

Så här inför julen och inför ett nytt år vill jag ta tillfället i akt och tacka aktiva och stödjande medlemmar i Hanebo Hembygdsförening för Ert uppoffrande arbete för föreningen under det gångna året och önska Er en God Jul och Ett Gott Nytt År 1974.

HANEBO HEMBYGDSFÖRENING
Harald Olsson
ordf.

1880-talets Kilafors:

Brukspatronen lät uppföra predikstol i masugn

Av John V. Bjurkvist

Som alla gamla människor ofta vet att berätta har våra levnadsförhållanden ändrats mycket sedan i slutet av 1800-talet. Medan vi nu med automationens hjälp siktar på 40-timmarsvecka och kanske så måningom ännu kortare arbetstid, var den normala arbetsdagen tidigare 12 timmar om inte mer. Vid Kilafors bruk började man på 1800-talet klockan sex på morgonen och arbetade till sju på kvällen. Med de primitiva redskap som fanns blev arbetet givetvis också tyngre än vad som nu är vanligt. Och några egentliga fritidsproblem fanns knappast då, fritiden räckte i allmänhet inte till mer än den nödvändiga vilan. Bruket styrdes på denna tid helt och fullt av patroner som med patrialkalisk rätt var den bestämmande. Och med denna utgångspunkt kunde det givetvis inte bli några "avtalstvister" eller liknande meningsskiljaktligheter.

Att det ibland kunde finnas olika uppfattningar mellan arbetsgivare och arbetare är klart. En episod berättas från järnverket, där det framgår att brukspatronen med oblida ögon lade märke till att några av smederna hade börjat skolka med att gå i kyrkan om söndagarna. Hans tydligt uttalade önskan om att de med större iver skulle bevista gudstjänsterna ledde inte till önskat resultat. Då lät patronen uppföra en predikstol i masugnen där arbetarna fick samlas och där prästen fick servera dem Guds ord.

För predikan skulle smederna och masugnsarbetarna höra och ville de inte gå i kyrkan och höra på prästen så fick prästen komma till dem på deras arbetsplats. Det var onekligen ett enkelt men radikalt sätt att bibringa arbetarna Herrens ord.

Några förströelser eller fritidssysselsättningar fanns knappast under denna tid. Patronessan Emma Rettig brukade visserligen svara för en kaffebjudning på sin namnsdag, då alla arbetare skulle förplägas, och likaså brukade det förekomma midsommardans i en stor lada. Den fanns där ladugården tidigare var belägen. Ett vanligt folknöje var det annars att ungdomarna om kvällarna samlades vid bruket och lyssnade till nattvakten vilken varje heltimme skulle sjunga ut sin sång: "Klockan är tio slagen, Gud bevara bruket för eld och brand. . ."

En viss prägel fick bruket också efter järnvägens framdragande genom bygden då den gamla förbindelsen med Söderhamn med båt från Landafors nedlades och båttrafiken i stället gick till Björnäsudden vid bruket dit ett stickspår drogs från Kilafors station. Resande med stambanan fick då i Kilafors byta till båt för vidare befordran till Bergvik om de önskade komma ut mot kusten.

År 1830 kom brukspatron Pehr Rettig till bruket, och från 1834 blev han ensam ägare fram till sin död 1862.

Men det dröjde inte så länge förrän man byggde en järnvägsförbindelse direkt på Söderhamn, den invigdes 1886 av konung Oscar II som då gästade Kilafors bruk där han intog lunch i herrgården. Vid detta tillfälle medverkade Hälsinge Regementes musikkår och vidare var det sång för konungen av skolbarnen i Kilafors. Bruket hade för övrigt en egen blåsorkester på den tiden. Den leddes av murarmästare Bolin, men tydligen dugde den inte när det gällde att musicera för Majestätet. Den brukade dock ge livligt uppskattade konserter för hemmapubliken.

Ungdomens förvildning var även under 1880- och 90-talet en fråga som var lika aktuell som nu. (Och kanske egentligen lika omotiverad). Bland annat påtalades en del missförhållanden som var rådande inom kommunen till följd av en mängd unga män och kvinnors utelöpande i bruket och byarna, i synnerhet nätterna före och närmast

efter sön- och helgdagar. Det påstods medföra oordning, osedlighet och andra oegentligheter. En stämma utlystes också för fattande av beslut däremot.

En kommitté tillsattes även för uppgörande av en ordningsstadga, samt beslutades det att särskilt vikt skulle fästas vid åtgärder avseende sedlighet, nykterhet och ordning. Våra tiders öldebatter visar sig också vid en genomgång av historien bara vara en upprepning av vad som kommunalstämman behandlade ibland vid denna tid. Rusdrycker ansågs ibland av vissa element förtäras omåttligt och bryggeriernas utskänkning flera gånger i veckan sågs inte med blida ögon. Bland annat ansågs det att kommunen skulle ha rätt att bevilja eller avslå sådan handel inom sitt område.

Föreningslivet låg på denna tid i sin linda. Logen Norrlands Vulcan av IOGT var troligen den första föreningen som bildades och den startade sin verksamhet 1882. 1889 kom NTO:s första avdelning i trakten, den hette templet 251 Kilafors. Ur "hävderna" berättas hur nykterhetsrörelserna med det samma sköt god fart i sitt arbete men hur de efter några år mattades för att vid sekelskiftet och några år därefter ånyo växa sig till en bestående styrka.

Den fackliga rörelsen fick sitt fotfäste vid Kilafors bruk år 1898 då avdening 52 av sågverksarbetareförbundet bildades. Det fanns troligen inte någon form av facklig sammanslutning under järnbruksepoken. Dock hade under sista åren många av arbetarna visat ett visst intresse för den spirande socialdemokratiska läran och för fackföreningsrörelsen som följde i dess spår.

Under dessa år var det svårt att få någonstans att hålla till när bygden gästades av en kringresande agitator för dessa idéer, som betraktades som vilda och farliga. Det hände ibland att bruksarbetarna måste söka sig ända till Hallen där det fanns en bonde som vågade upplåta lokal för deras möten.

Men efter några år blev det annorlunda och arbetsledningen till och med upplät en byggnad i det centrala bruket till samlingslokal. Det kallades allmänt för "Folkets hus" trots att det helt och hållet var bolaget som ägde det.

I detta gamla Folkets hus framträdde flera av den tidens främsta agitatorer, som Kata Dahlström, pastor Spak, Fabian Månsson med flera och där kunde förekomma väldiga drabbningar mellan olika debattörer. Artonhundratalets sista decennier och nittonhundratalets första var en kinkig brytningstid när begreppen om hur det skulle vara i vårt samhälle så att säga reviderades.

Och som resultat av den upplysning som dessa agitatorer delade ut växte så småningom den politiska arbetarrörelsen fram. Den första socialdemokratiska ungdomsklubben bildades redan 1905 men var aktiv endast en kort tid. Arbetarkommunen bildades också på Kilafors bruk något av de första åren efter sekelskiftet. Samma var historien med den första kooperativa föreningen "Kontroll" vilken startades av bruksarbetarna och som kan betraktas som ursprunget till den nuvarande kooperativa föreningen i Kilafors.

Den äldre kvarvarande herrgården vid Kilafors bruk. Vanligtvis kallad "Villan" — här i vintrig skrud.

Raskvägen

Av Gunni Nordén

I skilda sammanhang användes vägen ofta som liknelse. I Den Heliga Skrift möter vi liknelsen om den breda och den smala vägen. Människans liv liknas ofta vid en väg. Man talar då om levnadsvägen, som för en del människor kan te sig som en vandring på en svårframkomlig stig, kantad av bråddjup, medan andra förunnas en mera utjämnad livsväg. Vid olika företeelser kan man också få höra uttrycket "Jaså, det gick den vägen".

Men för att gå till de mera konkreta vägarna finns där många av olika slag att välja på. Alltifrån smala, mjuka, mosskantade skogsstigar, omgivna av stillhet, där man knappt kan höra sina egna steg, till de breda bullrande allfarvägarna.

Den väg jag valt i dag hör sannerligen inte till de senare. Vi förflyttar oss till sommaren. Jag går Raskvägen, men väljer den inte enbart som en vägförkortare. Kanske mest för att komma närmare naturen och återigen få uppleva de naturens små, till synes obetydliga, men ändå så sällsamma små under, som återkommer varje år då våren besegrat vintern och berett väg för underbara sommardagar lik denna.

När Raskvägen började användas som förbindelseled mellan samhället och Kyrkbyn är mig obekant, men förmodligen har den varit i bruk under lång tid. En äldre man berättade att han och hans kamrater gick Raskvägen till sin konfirmationsundervisning år 1910.

Namnet har uppkommit genom att den sneddar över gårdstunet vid Rasks hemman, slingrande sig över ägorna fram till Kyrkbyn. Gårdens ägare har välvilligt upplåtit sina ägor för genvägen, som säkert varit till gagn för många, särskilt under den tid innan cyklar och bilar tagits i bruk. Många små trevliga pratstunder med gårdsfolket har förunnats mig.

Rasks hemman har varit i släktens ägo sedan år 1902, då det inköptes från Kilafors bruk av arrendator Johan Alfred Rask. Under senare tid har gården bebotts av framlidna makarna Meli och Gustaf Rask (son till Johan Alfred Rask) samt systrarna Hanna Karlsson och Maria Johansson. Hemmanets nuvarande ägare är f. d. handlanden Helge Johansson med maka Linné. Helge Johansson är för övrigt systerson till Gustaf Rask och uppväxt på gården.

Alldeles i skogsbrynet ligger en röd liten stuga, med hake på dörren. Den ligger där tyst och stilla, ett litet fornminne, omgiven av höga, mäktiga granar som mörka allvarsamma vakter. "Wahlbergs lillstuga" som den kallas, uppfördes på 1800-talet av nattvakten vid S.J., Gustav Wahlberg. Han anlitades ofta när det gällde att bota hästar mot förkylning, han kunde även "tuma" (massera) människor vid olika slags krämpor. Han var för övrigt (enligt gårdens nuvarande ägare) en mycket humoristisk och vital man som ännu vid 80-års ålder brukade göra simturer i Bergviken. Wahlberg och hans hustru bebodde stugan under återstoden av deras levnad.

I fantasien gör jag en jämförelse mellan "Wahlbergs lillstuga" och våra dagars höghus. Vilken kontrast!

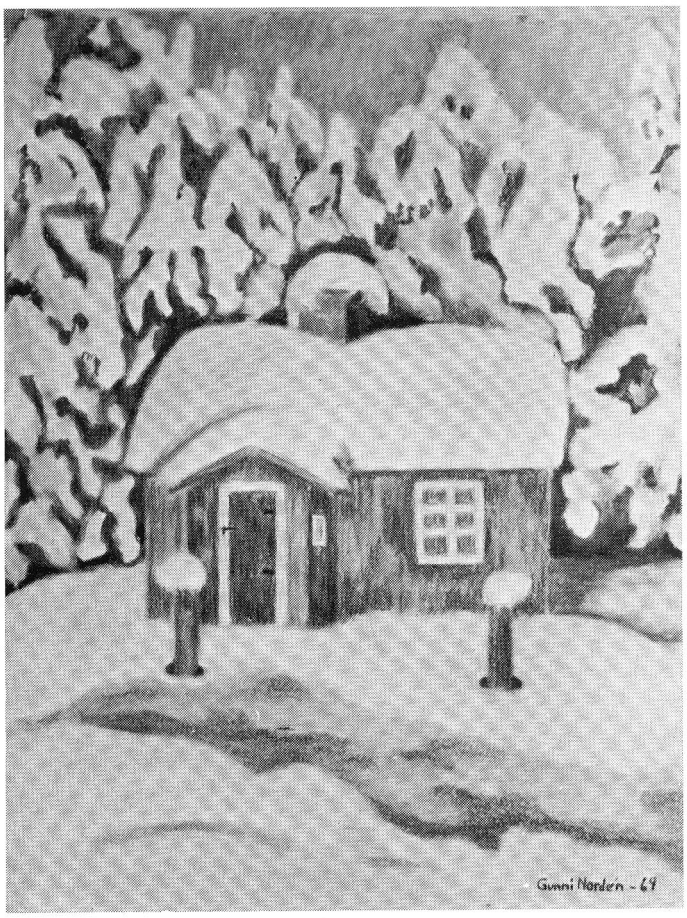

Teckning av Gunni Nordén

Raskstugan

Haneboknektar

Av Victor Johnson

Livkompaniet vid Kungl. Hälsinge regemente har gamla anor, och det ansågs som en heder att tillhöra detta kompani. Dit hörde socknarna Bollnäs, Hanebo, Segersta och Mo enligt indelningen i kompaniområden vid det indelta Hälsinge regemente. Men det var inte endast ynglingar från dessa socknar, som blev soldater under denna fana. De kom även långväga ifrån. Från andra socknar och även från andra landskap. Men alla som antogs blev bofasta på sina rotetorp. De blev odlare av jord och ett värn för bygdens och landets frihet.

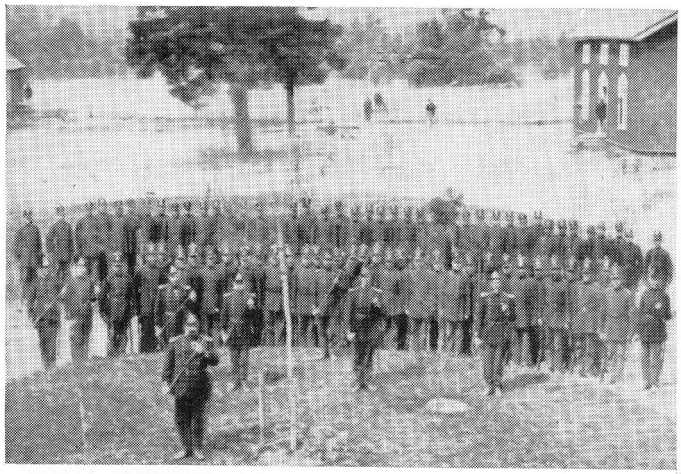

Livkompaniet på Mohed, år 1870

När man vandrar genom en by — vilken som helst i socknen — är det, om man vet om det, mycket som minner om de gamla knektarna och deras torp. Ännu står det gamla knektgårdar kvar, några fortfarande så som de en gång byggdes för att bli hem åt soldaten — knekten — och hans hustru och ofta många barn. Knektgatan i Västansjö minner än i dag till namnet om att där funnits flera knektgårdar.

Det finns också många namn på ägor, som erinrar om indelningsverkets knektar. Vi har sådana namn på ägor som Mörtåkern, Langsåkern, Tångs backen, Flinks åkern och många andra platser, där knektar brutit mark för sina enkla torpställen. Det skulle vara intressant att få en fullständig förteckning över dessa gamla namn, innan de falla i glömska. Ty än i dag användes namnen på de olika åkrarna vid många bondställen.

Längre ner i sluttningen ligger liljekonvaljedungen. Jag stannar en stund för att ännu en gång förundras över dessa smycken i naturen, och känna deras underbara doft, före vissnandets tid. Namnet liljekonvalje är lånat från 1700-talets örtböcker. Man trodde den vara identisk med Höga Visans: "Jag är en lilja i dalen". Till skillnad från andra starkt doftande växter har den aldrig använts i folkmedicinen, då den som bekant är en giftväxt.

Jag fortsätter min vandring på den smala vägen, med grässträng i mitten och hjulspår minnande om att man här ofta färdats med hästskjuts, en sällsynthet numera. På dikeskanterna växer örter, blommor av olika slag och sirliga grässtrån. Vilken inspirationskälla för en textilkonstnär. I Kesen blommar missne och den gula svärdsliljan.

I vassruggen simmar gräsand och skäggdopping, och har man tur kan man få se svanparet. Ett ängsligt skrockande läte hörs. En andmamma som varnar sina små för en annalkande fara? I diket på andra sidan plaskar en vattensork, och kabblekan lyser gul, med glänsande blad. Vad är de stora äventyren mot de små upptäckterna i markerna hemmavid.

På den lilla bron över Båthusån står två pojkar och metar. Kanske drömmer de om den verkligt stora fisken. Säkert har någon, nu vuxen, återvänt till "Båthusåa" och i minnet återupplevt pojkårens fiskafänge.

Jag möter ett par söndagsvandrare. Vi växlar några ord om det vackra vädret. Osökt kommer några rader till mig ur Hjalmar Gullbergs dikt: Människors möte. "Byta ett ord eller två gjorde det lätt att gå. Alla människors möte borde vara så."

Jag erinrar mig en del av de medvandrare jag mött på den här vägen, barn som hunnit bli vuxna, äldre, somliga utflyttade, andra som gått ur tiden, tills jag väcks ur meditationen av kyrkklockornas klang över nejden. Klockorna som kallat dem som vandrat här och andra vägar. Ömsom med vemod och sorg i klangen, ömsom med högtid och glädje som idag då jag gläds över att finnas till.

Knektarna fick ofta mark anvisad i utkanten av byn, där deras åkrar ökade under idogt arbete. Fotsbredd efter fotsbredd av odlad jord erövrades från skogsmark och gammalt svedjeland. Det var sega, duktiga män, som antogs till soldater. Män, som ville ha utkomst av jorden, samtidigt som de stod redo att gå ut i fält, om så skulle erfordras.

De indelta soldaterna skilde sig i vardagens id inte så mycket från övriga bybor, men en särställning hade de i några avseenden.

Det var inte så många bybor som behärskade skriv- och läskonsten i forna tider. Men soldaterna fick skolning i det och blev ofta byborna till god hjälp. Ensamma var de också om att ha uniform, som förvarades på torpvinden och togs fram vid högtidliga tillfällen och då knekten "gjorde möte" på Mohed. När söndagen kom, hade de sina givna platser i kyrkan, liksom alla andra. I Hanebo kyrka satt "tjänstgörande Under Officerare och Corpraler" i bänk 18 på höger sida (karlsidan) om mittgången och bakom dessa satt "Tjänstgörande Soldater, Trumslagare och spel".

— — —

Hur det nu gick till att bli antagen till soldat och vad som stod i kontraktet, berättar detta om:

"Werkställigheten af ledningen" d.v.s. anställningen av soldater, gick inte så enkelt till i forna tider — och på ett helt annat sätt än i vår tid. Då var det de allvarliga, vadmalsklädda bondgubbarna, som vid sockenstämman hade avgörandet och det heter därom i ett protokoll från år 1847 (24/10), från Hanebo:

"... då Soldatledighet inträffar, anmodar församlingens pastor, att så fort kan, från predikstolen kungöra att den, som var hugad blifva Soldat, eger att uti på samma gång utlysande sockenstämma 14 dagar derefter sig infinna, då i händelse af flere sökande sockenmännen antaga den de för skicklighet anse, och hvilket, i händelse af olika meningar, genom omröstning afgöras. Legnings Roten åligger derefter att ombesörja, det karlen varder för vederbörande Compagnie Chef ofördröjligen uppvisad och vid Rekryterings-förrättningen inställd; äfvensom tillse, att karlen varder i rätter tid med uniform försedd och eger den för sådant ändamål att första utbetalningen af Legan emottaga och i samråd med Soldaten använda".

Vid kommunalstämma i Hanebo sockenstuga den 11 november 1866 "uppvisades Drängen Olof Olsson i Granbo, f. Bondesonen Jon Larsson i Kyrkbyn samt Drängen Per Jonsson i Prostgården". Och det tillägges i protokollet att "alla af stämman utan anmärkning antogs". Detta var inte alltid fallet.

Mohed år 1893

Den 22 november 1868 antogs t.ex. till rekryt "Drängen Carl Björkstrand i Prostgården". Han godkändes av stämman, men det beslöts att "kontrakt med honom nu ej skulle upprättas i och för rekrytering den 27 dennes, utan skulle härmed uppskjutas till nästa rekrytering". Denna skedde den 7 februari 1869, då "Johan Eriksson från Tierp, Uppsala län, samt Drängen Lars Olof Adel, född i Hassela, men mantalsskriven i Söderhamn, också anmäldes och godkändes av stämman. Björkstrand blev slutligen anställd som soldat.

Som ovan nämnts var det alltså inte endast från de socknar som hörde till livkompaniet, som sökte sig till soldater dit.

Om man ser på åldern för anställda soldater i Hanebo under åren 1851—1888, så varierade den från 17 till 27 år. Den vanligaste åldern var 20 år, ty här finner man hela 21 stycken.

I ett soldatkontrakt från senare delen av 1800-talet bestämdes det, att han i städsel och handpenning skulle ha 3 riksdaler och 16 skillingar samt i lega 16 riksdaler och 32 skillingar riksgäld. Denna lega skulle betalas i "två terminer", hälften vid kontraktets underskrivande och hälften vid nyåret.

Soldaten skulle därtill av roten ha "uppklädning till alla delar som fordras till parad utom surtut". Till "nästa höst" skulle han ha en "försvarlig ko" och en tunna säd kallad "modertunna", hälften råg och hälften korn. För "matår" skulle han ha 2 tunnor råg, 1 tunna korn, en årsgammal kalv, en dito svin, en fjärding sill och en fjärding ärter".

Han skulle också ha samma "åker vid torpet som förre soldaten", samt "Dragare till åkerbruket så ofta det fordras". — — "Vid kommendering" skulle torpet brukas av roten.

För varje år skulle han ha 8 lass ved och kvarnskjuts "så ofta det fordras, likaledes skjuts till alla möten och kommenderingar samt utrustning, som är ett par läderskor, ett par strumpor, en skjorta, det ger roten till arbetskommendering, samt drickspengar".

Till kost skulle roten ge efter "råd och lägenhet samt 2 fjärdingar malt".

När soldaten gifte sig, ingick det i bröllopskosten "en årsgammal kalv, ett årsgammalt svin, 6 skålpund rågmjöl, 2 skålpund vetemjöl, 2 fjärdingar malt, 2 kannor brännvin, 3 sommarlass hö utom det ordinarie betet för en ko".

Om det ej fanns stuga på torpet skulle han bygga sådan, och till denna skulle han ha byggnadsvirke från rotens skog. Han skulle då ha "timmer till Stugbyggningen, bestående af 2:ne boningsrum och wind, 14 hwarf hög, samt till nödiga uthus å Soldattorpet. Bränsle och stängselvirke efter behof får Soldaten taga efter anvisning å Legorotens skog, han får ock begagna det gemensamma betet på utmarken (fäboden) för sina kreatur". Och det tillägges:

"Om han sålunda tjenar minst 25 år och i öfrigt sig wäl förhåller, är han berättigad att i sin öfriga livstid, äfven sedan han erhållit afsked, bebo och bruka Soldattorpet, äfwen som hans Enka efter honom i sin lifstid, såwida hon med honom ingått äktenskap före hans afskedstagande".

Den 24 oktober 1847 beslöt sockenstämman i Hanebo att bilda en "Soldat-Legningskassa". Denna skulle bildas genom att rotehållarna "för åren 1851 till och med 1855" skulle "sammanskjuta medel af En Riksdaler Riksgäldsedlar för hvarje Öresland". År 1856 uppgick behållningen till 1.675 Riksdaler Riksmynt. Man beräknade att år 1862 ha över 4.000 Riksdaler i kassan.

Till att förvalta denna kassa valdes en föreståndare, som fick en instruktion i 8 paragrafer att rätta sig efter. Denna skiljer sig inte så mycket från dem, som nutida kassörer får — kanske bara litet mera ingående.

Denna kassa skulle "bestrida" — "städsel och lega till Soldater, som i Krigstjänst insättes". Han skulle också utbetala årliga uppmuntringspengar till gamla soldater, arvode till ombud vid "Generalmönstringen och andra Roteringen rörande omkostnader". Även "Läkare-Afvode och Medikamenter för sjuke Soldater" ålåg det honom att betala.

Det var ett ansvarsfullt uppdrag och han skulle med "sin egendom ansvara" för de medel han förvaltade. Större belopp än "Ett Hundra Riksdaler Riksmynt" fick han dock inte utbetala "utan Rotehållarnas medgifande".

År 1850 antogs grunder "för ett nytt Legningssätt inom socknens Rotehållare" enligt ett förslag till "Reglering av Soldat-Rotarne och Legningshvafvet". Ansökan härom hade inlämnats av "Hanebo sockenmän genom Krono

Beväring från Hanebo, vid sekelskiftet

Länsmannen A. G. Blombergsson, förre fjärdingsmannen Nils Ersson i Lilltjära och Bonden Per Persson i Lilltjära efter uppdrag". Om denna anhållan hade också "Chefs-Embetet vid Helsings Kongl. Regemente blifvit hörd och med utlåtande inkommit".

Legan (ersättningen) skulle nu bestämmas till "ett visst belopp af Ett Hundra Riksdaler B:co" och vidare sades det, att "då Soldat för befunnen vanfrägd i ett eller annat afseende entledigas, den honom vid antagningen, samt till bruk och nyttjande efter afskedet betingade jord bör, efter åtnjutande laga fardag af honom afträdas".

Att soldaterna, trots sin "fasta inkomst" ej hade så gott ställt ekonomiskt, ser man ibland i gamla handlingar och särskilt gällde detta äldre soldater, som genom sjukdom ej kunde arbeta under de tider, då de var hemma från Mohed.

Det blev i längden besvärligt att soldaterna skulle anställas av sockenstämman, varför det beslöts vid stämma med Hanebo kommun den 1 juli 1900, att "legningen" (anställningen) skulle "verkställas från början af år 1901 af roteringsskyldige genom legokasseföreståndaren, hvilka anskaffa rekryter, med dem upprätta kontrakt samt utbetala all dem kommande aflöning".

Den soldat, som redan var anställd, kunde få sitt kontrakt utbytt mot ett nytt efter de nya bestämmelserna. Detta skulle dock ske "mot återgäldande till legokassan af 200 kronor för förut uppburen lega, beklädnas och byggnadspenningar, hvilka medel erläggas genom afdrag å lönen af 50 kronor under hvart och ett af de första fyra åren från det nya kontraktets trädande i kraft". Legojorden skulle utarrenderas till den "högstbjudande å ofentlig auktion, och njute legningskassan afkomsten deraf

Foto: I. Månsson

Soldattorp. Lövs i Gusbo från 1700-talet

under 40 år". Och "soldater med hvilka upprättats kontrakt om kontant årlig lön af 150 kronor, tillerkännes en årlig förhöjning af 50 kronor f.o.m. 1901". Som man ser övergick man nu från att soldaten fått lön in natura till kontant betalning. Jorden arrenderades dock fortfarande av de flesta soldaterna.

Auktionerna på rotejordarna hölls nu ofta "enligt förut skedt pålysning i kyrkan. Genom de protokoll som fördes ser man huru stora torpen var. Soldaten E. Wests i Västansjö torp "befanns efter verkställd uppmätning och delning af soldattorpet" vara på den halva, som tillföll legokassan "ett 127 fot jämnbredt skifte, utgörande en areal af 8 kv. ref 40 kv. stänger". Och E. West "stannade vid högsta budet med 20 kronor per år".

Det är inte många år sedan de sista soldattorpen återgick till sina stamhemman. När soldaten blev gammal, lämnade han det ibland frivilligt, ty han orkade ej längre sköta jorden.

Under dessa betingelser har soldaterna levat under långa tider. Man har sett upp till dem med aktning och man har känt sig trygg i forna tider, när man vetat att det i soldatstugorna funnits vapendugliga män, som stodo redo att gå ut, om så skulle behövas.

De hade ett hårt arbete hemma vid jorden under de tider då de inte var på Mohed och övade sig i vapnens bruk. Men dessbättre har vi i Sverige haft fred, kanske längre än många andra folk . . .

— — —

Men vi vet också att forna tiders soldater fått utstå svåra lidanden. Så var det kanske mest för dem, som deltog i det armfeltska fälttåget över Jämtlandsfjällen vintern 1718—1719. Där deltog också flera karoliner från Hanebo och av dem, som var med, kom 18 stycken aldrig hem. De blev kvar på fjället under denna hemska marsch. De svårigheter som de fick utstå, kan vi inte helt förstå. Deras väg utmärktes av döda, som ej förmått gå vidare. De såg hur den ena efter den andra föll, kanske sändande en sista hälsning hem. Till slut somnade de själva in i snödrivorna med geväret vid sin sida.

Av de soldater, som utskrevs från Hanebo omkom följande enligt Hälsinge regementes avmönstringsrullor:

Kyrkbyn:	Korpral Jochim Hollsten, Lars Persson Norberg
Hälla:	Jöns Nilsson Runberg
Västansjö:	Per Persson Sundström
Bofara:	Erik Jonsson Åkerman
Sörfly:	Jonas Johansson Nyberg
Lilltjära:	Jonas Andersson Frisk
Kilarne:	Jonas Jonsson Edman
Bofara:	Korpral Lars Wågström
Vesterberg:	Olof Andersson Reen
Sörfly:	Hans Olsson Brodde
Gusbo:	Nils Hansson Modig
Hallen:	Johan Pärsson Flink
Lilltjära:	Sven Svensson Nordgren
Håkanbo:	Erik Jöransson Berg
Kyrkbyn:	Pär Larsson Nordgren
Sörfly:	Erik Andersson Buskenberg

— — —

Förteckning över de soldater, som under och efter år 1851 blivit "antagne till Rekryter; utvisande tiden när sådant skett"

Legningsnr	*Soldatnr*	*Namn*	*Födelseår, mån, dag*	*Insättningsår, mån, dag*
9	101	Lars Qvist	1832 05 03	1851 06 05
10	149	Olof Ung	1827 04 05	1851 02 25
11	106	Lars Ström	1828 06 23	1851 02 25
12	111	Erik Lund	1829 05 01	1851 02 25
13	113	Olof Hedlund	1834 07 17	1852 12 06
14	36	Per Heder	1831 08 10	1853 12 05
15	107	Erik Berg	1831 08 10	1853 12 05
16	100	Per Grund	1831 02 16	1854 12 13
17	119	Lars Hammarlund	1837 12 25	1857 01 06
18	30	Per Westlund	1831 08 22	1858 01 15
19	110	Olof Edling	1831 04 17	1858 05 31
20	117	L. O. Westling	1839 05 22	1858 05 31
21	146	Per Löf	1835 05 16	1860 11 28
22	32	Nils Wall	1837 01 14	1860 11 28
23	104	Olof Nord	1833 10 26	1860 11 28
24	27	Lars Holm	1840 04 23	1861 03 25
25	97	Per Svensk	1842 02 28	1861 03 25
26	109	Per Trygg	1844 11 18	1861 03 25

Legningsnr	Soldatnr	Namn	Födelseår, mån, dag	Insättningsår, mån, dag
27	29	Per Sköld	1840 06 04	1861 03 25
28	115	Lars Sved	1839 06 03	1861 03 25
29	108	Per Kling	1841 12 24	1861 03 25
30	31	Jonas Rehn	1837 09 26	1861 03 25
31	36	Matts Lif	1841 07 06	1861 03 25
	30	Lars Olof Ehn	1845 02 21	1863 03 31
32	25	Jon Olof Lindblom	1843 09 28	1863 11 28
33	108	Jonas Kling		1863 11 28
34	110	Jonas Grip	1847 10 22	1866 11 27
35	102	Per Lind	1847 12 06	1867 04 20
36	103	Anders Äng	1845 04 17	1867 10 12
37	112	Olof Örn	1847 11 02	1868 02 07
38	116	Joh. E. Jort	1847 05 01	1869 04 29
31	26	Erik Fransk	1849 12 04	1870 12 14
1	118	O. Brink	1851 03 25	1871 12 12
2	28	Hans Asp	1849 17 09	1870 12 14
3	115	Jonas Käck	1850 25 03	1872 27 04
4	120	Anders Lönn	1851 29 04	1873 28 04
5	33	Olof Frank	1854 18 12	1875 22 12
6	34	J. E. Kihl	1855 24 03	1876 04 04
7	35	L. O. Hård	1855 28 10	1875 22 12
10	149	Joh. Ung	1857 16 01	1878 18 01
11	106	Carl Fält	1859 02 10	1878 23 04
12	111	Anders Lund	1858 10 06	1878 18 01
13	109	J. E. Falk	1860 26 08	1879 21 01
14	98	Nils Pjut	1859 20 10	1879 21 01
15	26	Lars Norin	1861 23 05	1880 24 04
16	28	Per Erik Grund	1863 21 02	1880 25 02
		Nils Lund	1859 18 08	1881
		J. A. Lind		1878
		P. G. Glad		1878
17	119	Joh. Skoglund	1863 20 01	1882 07 10
18	109	A. A. Gladberg		
20	96	Jon Nilsson	1864 31 07	1884 27 07
19	113	P. J. Hedlund	1865 09 09	1884 24 10
	101	A. Hedberg	1861 22 02	1884 24 10
	114	A. Näslund	1864 07 03	1884 24 10
	107	Per Persson		1884 27 10
	120	P. E. Glad	1869 28 02	1888 01 12

Insatt på nya kontrakt

	113	P. E. Ferngren	1892 08 12
39	101	A. J. Södergren	1894 21 04
	118	P. G. Ekström	1894 21 04
37	97	L. L. S. Berglund	1894 19 12
4	109	N. Nilsson	1895 11 05
3	31	L. O. Örn	1895 18 12
5	100	Söderkvist	1897 09 01
6	29	Joh. Näslund	1897 04 06
7	30	A. J. Tholén	1897 04 06
8	33	J. Bolin	1897 18 12
9	119	J. Hedberg	1897 18 12
10	149	Åström	1899 17 05
11	112	Örn	1899 17 05
12	11	P. J. Norling	1899 17 05
13	32	Johan Säf	1899 17 05
14	116	Hedkvist	1899 14 12
15	107	Bergkvist	1899 14 12

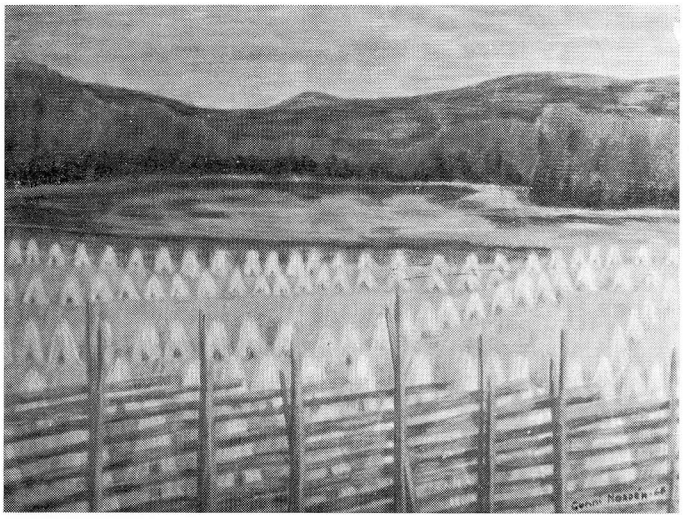

Teckning av Gunni Nordén

Sädesskylar

Skylar

Av Harald Olsson

Skylar som bara för några år sedan var ett så vanligt inslag i vår landskapsbild på sensommaren och hösten. Guldgula skylar i väl ordnade och prydliga rader var en fröjd för ögat i sensommarens och höstens soliga dagar inte bara för odalmannen utan säkert också för den förbiresande. Men skylen var inte ämnad som skönhetssyn, fastän den blev av värde som sådan. Den var först och främst en torkningsmetod för grödan inför vinterns lagring. Och man räknade sina skylar men inte för "räkningens skull". Man räknade för att ha en kontroll över sin skörd och för att tidigt kunna beräkna kvantiteten brödsäd, fodersäd och halm för årets behov. Därtill skulle man lämna tionde till prästerskap och kyrka och måste kunna redovisa antalet skylar.

Skylen, denna enkla torkningsmetod är säkert lika gammal som spannmålsodlingen i våra bygder. Nu har den tydligen fyllt sin uppgift. Ordet skyl försvinner väl också i vårt dagliga språk. Kvar blir den väl endast i muséernas bildmontrar, ordarkiven och i konversationslexikon.

I städselpengar fick de efter gamla kontrakten 7 riksdaler 50 öre riksmynt. Legan utgjorde 150 rdr rmt, vilket fördelades på 75 rdr rmt för anskaffande av uniform 37 rdr 50 öre när jorden bebyggdes och efter att vid generalmönstring blivit godkänd 37 rdr 50 öre.

Sedan var han anställd och kunde börja sin utbildning vid Mohed, där han sedan fick göra möten varje år.

En skidutflykt

Av Ivar Forsberg

En strålande vintersöndag på 30-talet kom vi, några barn och ungdomar från Sörfly och Kyrkbyn, överens om att göra en skidutflykt i omgivningarna. Vi samlades vid Vårkil som ligger mellan Hanstjärn och post-Hammarlunds. Så styrdes färden upp emot Åsen som från denna sida inte hade så brant stigning. Vi turades om att spåra i den lösa snön. Trädens grenar slokade snötyngda och snökristallerna gnistrade i solen. Då och då korsades vår väg av räv- och hundspår där ett rävdrev gått fram. Räven har i alla tider varit utsatt för förföljelse på grund av, i första hand, det stora intresse han ägnar åt hönsgårdarna och dess innevånare. En hönsstek smakar bra även för en räv. Han får plikta med livet på grund av människans självtagna rätt att sätta sig över djuren.

Nåväl, vi kom så småningom, högljutt glammande, upp på Åsens högsta punkt där vi rastade. Där hade vi en fin utsikt över Sörfly, Norrfly, Kvarnböle, Hårga och en del av Kyrkbyn. Närmast låg Sörfly med gårdarna samlade knut vid knut. Först såg man "Ol-Nils" där Mia och Nils än i dag bor kvar fast gårdens skötsel har överlåtits till yngre krafter. Där fanns också "Sälls", "Oppigårn", "Lars Hans", "Utigårn" och "Danils". De människor som skötte dessa gårdar på den tiden är nu alla borta men spår av deras idoga insatser finns alltid kvar och den generation som har övertagit, fortsätter deras livsverk.

För att vi skulle kunna ta oss ner till Sörfly måste vi köra en omväg och undvika det branta stup som vi hade framför oss. Därför vände vi skidorna österut och kunde då se kyrkans guldglänsande kors mellan trädens vitpudrade grenar. Över bygden hördes malmklangen från klockorna manande till samling. För ett ögonblick dämpades vår muntra stämning. Ljudet av klockorna inger alltid en känsla av vemod.

Men, när vi susade nedför sluttningen återkom det glättiga humöret. Vi bromsade upp vid den s.k. "lövsten" som utgörs av ett stort, platt stenblock vilket liksom av en jättes armar placerats ovanpå ett par andra stenar och bildar så ett naturligt rum med platt tak. Förr i tiden brukade folk som ej hade så stora jordbruk, dryga ut grödan till sina djur, med löv som plockades och torkades. Det påstås att denna s.k. lövsten användes av fattiga jordbrukare som förvarings- och torkplats för de insamlade löven.

Efter någon kilometers färd utför gled vi så småningom ut på Gummängestjärns snöhöljda vatten. En förbindelselänk mellan Hanstjärn och Gummängestjärn är Dahlbäcken som på den tiden var så pass strid att post Johan Hammarlund med en liten fördämning utnyttjade vattenkraften för att driva sin slipsten.

Teckning av I. Forsberg

Hanebo kommunhem

Ute på Flyåkrarna fick vi det ganska besvärligt. Där fanns så många "hagar" och diken att forcera. Trots att truppen bestod av idel unga krafter, blev det ändå rätt knogigt att ta sig fram till vägskälet vid "Oppigårn" där vi rastade. Vi diskuterade vår vidare färdväg en stund. Några ville åka ner förbi småskolan åt "Per Ers" och in i Kvarnböle medan majoriteten föredrog att ta vägen över Norrfly. Enligt de flestas önskan valde vi alltså att korsa järnvägen mellan Sörfly och Norrfly där en liten kur var uppsatt till skydd mot väder och vind för de tågresenärer som valt Norrflyanhalten som påstigningsstation. Väggar och bänkar i kuren var oftast dekorerade med allsköns texter och symboler av klåfingriga ungdomar.

Uppe i backen låg "Sven Lars" "Oppistugs", Per Anders" och Norrfly bönhus. För oss ungdomar i trakten utgjorde bönhuset ett slags "nöjescentrum". Där kunde man träffas och utbyta tankar. Själva bönemötet och dess egentliga syfte tror jag inte värdesattes så högt av oss. Men ändå, så gav det hela, med sång, bön och bibelläsning, en fördjupad stämning och man kanske inte gick

Forts. å sida 20

Långt från allfarvägen

Av Signe Falkenberg

Nära Hanebogränsen, ej långt från gamla vägen mellan Skog och Henninge, ligger en liten by, Jerstjärn. Eller rättare sagt låg. Här finns endast tvenne gårdar, vilka numera är öde. Förfallet tar mer och mer över de gamla timrade husen. Men de står där och minner om de människor som här byggde och odlade och levde sitt dagliga liv. Den lilla tjärnen som en gång gav fisk som välbehövligt tillskott i hushållet är igenväxt och skogen tar igen på åker och äng.

Hit flyttade år 1865 arrendetorparen Hans Olsson och hans hustru Martha Hansdotter med sin 15-årige son. Då bodde här redan "Thyr-Martha" och "Olofsson-Thyr". Hans Olsson hade arrenderat torpet "Hästsvea" i Kilafors ("låg vid Hedlunds på korset, är numera rivet"), men då arrendet gick ut ville han pröva något nytt. Det blev då Jerstjärn som ansågs kunna föda ännu en familj.

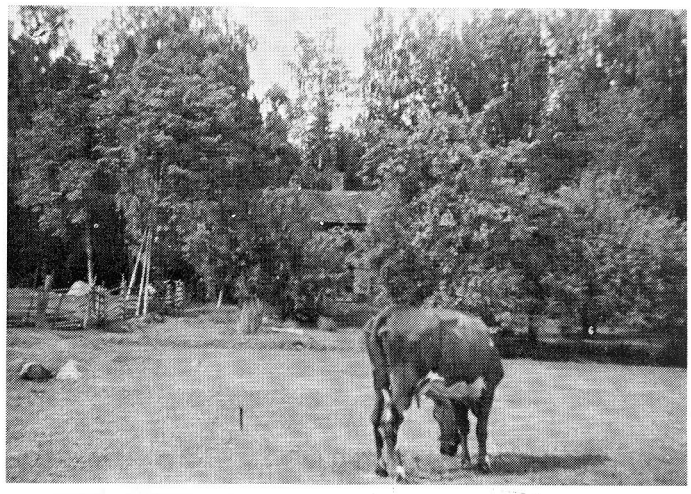

Foto: S. Falkenberg

Jerstjärn

Foto: S. Falkenberg

Nils och Per får besök

Sonen växte upp, gifte sig med Anna Larsson från Sveden i Segersta. Hon var född 1850. Fyra barn fick de, 3 söner och 1 dotter. En av sönerna flyttade till Risbo, men Per och Nils och dottern Anna förblev Jerstjärn trogna. Kanhända blev de något av enstöringar. De hade varken tidning eller radio men alltid voro de glada och språksamma och intresserade av vad som berättades för dem. Det var inte ofta som de gick ned till kyrkbyn. Det var väl mest när de behövde kaffe eller socker eller förnödenheter de ej kunde vara utan. I regel var det Per (han var född 1888) som kom vandrande med sin lockkorg på armen och i "Koperativa" i Kallbäck gjorde de nödvändiga inköpen.

De trivdes gott och hade ingen tanke på att flytta ned till bygden. När systern Anna dött blev det kanske litet "si och så" med inomhussysslorna. Utomhus var de alltid i full verksamhet på åker och äng. Och korna (ja på sista tiden hade de endast en ko) skulle skötas och hönsen likaså. Ägg och mjölk hade de sålunda till husbehov. En liten trädgårdstäppa med morötter, rödbetor och ärter omhuldade de med stort intresse.

Men en kulen novembernatt 1968 hände det som gjorde att de lämnade Jerstjärn och flyttade ned till kyrkbyn.

Foto: S. Falkenberg

Per med kon

Radiointervju om Olle Eriksson

Av Per Stjärne

Missionssången "Tillkomme ditt rike" skrev Lina Sandell, när hon nåtts av budet om de stupade därute i Kunama.

Ett par strofer lyder så här:

Och få den än vattna sin sådd med sitt blod,
Vad nåd, vad osägelig ära.
Tänk särskilt i nåd på vår unga mission
Bland faror och nöd i Kunama.

1903, samma år som författarinnan dog, reste Olle Eriksson som missionär till Kunama. Omedelbart gav han sig i kast med folkets språk, som svenska missionärer gjort tillgängligt i skrift. Men den unge, starke Olle blev inom kort nedbruten av malaria och måste lämna Kunama. I Eritreas högland, där han fick sin uppgift fram till första världskriget 1914, verkade han som tryckeriföreståndare, församlingsherde och framför allt som litteraturmissionär.

Under krigsåren var han en tid sjömansmissionär i Hamburg. Han hade lätt för att komma i kontakt med människor, och med sitt levande intresse för unga män fick han helt visst betyda mycket för många av våra landsmän på haven.

1920 kom Olle Eriksson till Addis Abeba. Där mötte jag honom första gången våren 1921. Han var då bara ett par och fyrtio år men verkade betydligt äldre. Jag visste inte, hur hårt livet farit fram med honom. Att Olle var ett original, som gärna gick sina egna vägar, skulle jag snart komma underfund med. Jag hade smittats av dysenteri i hamnstaden Djibouti, och några dagar efter vår ankomst låg jag för döden. En natt skulle Olle vaka hos mig och hade av missionsläkaren, dr Söderström blivit strängeligen tillhållen att inte prata med mig eftersom mitt tillstånd var kritiskt. Men det tog nu inte Olle så högtidligt, utan började berätta hur det varit i Kunama. Jag tyckte mig ännu efter alla dessa år höra tonfallet och övertygelsen i hans ord: "Du förstår, det var så hett, så man tyckte sig sjunka genom jorden". Där jag låg i min feberhetta på Sederqvists gamla, i mitten nedsjunkna infödingesäng, kändes det precis som om jag höll på att sjunka, och jag tänkte: Men hur är detta fatt, har jag kommit till Kunama?

Jag lärde mig beundra Olle Eriksson för hans energi och enastående arbetsförmåga. I regel satt han över sina manuskript hela dagen och bortåt midnatt, då han inte ägnade sig åt församlingstjänst. Med sina predikoförberedelser var han mycket noggrann. Han predikade kort och kärnfullt. Med Olle Eriksson på predikstolen var det en särskild lystring i bänkraderna bland både gamla och unga.

Långa predikningar kunde han rakt inte med. En söndag råkade en av lärarna hålla på för länge. Resolut gick Olle fram och lade sin klocka framför honom, men vederbörande förde undan klockan och fortsatte ogenerat. Då fann vännen Olle på en annan utväg. Min fru, som tjänstgjorde som organist, gav han en liten ringklocka, som hon skulle ringa i, om predikan gick över halvtimman.

Olle Eriksson hade ett omfattande bibliotek med böcker på många språk, och han visste, vad han hade i sina bokhyllor. Så t.ex. plockade ungkarlen Olle fram en bok om barnuppfostran och gav min fru, när vår förstfödde kommit till världen.

Olle var en mycket generös människa, som hellre ville ge åt andra än behålla för sig själv. Han var en färgstark personlighet med en god portion av humor. Det var aldrig tråkigt, där han var med.

Medan Olle Eriksson en gång var i Asmara för att trycka sina manus, insjuknade han i tyfus. En natt var hans tillstånd mycket kritiskt. Till missionärskamraten,

---

Det var med sorg i själen ty Jerstjärn var för Per och Nils den bästa plats på jorden, som Per en gång yttrade, när han låg på Söderhamns lasarett för ett benbrott.

De blev utsatta för ett regelrätt rånförsök. Medan kulorna smällde i husväggen satt de båda bröderna vettskrämda innanför i köket. Men de öppnade aldrig dörren och rånarna försvann. Kulhålen i väggen finns emellertid kvar som bevis över vad som hände den mörka novembernatten.

Efter denna händelse ville Per och Nils bort från Jerstjärn. De hyrde en liten lägenhet i Kallbäck. Och nu stod båda gårdarna i Jerstjärn öde. Den andra gården hade tidigare övergetts. Efter några år i Kallbäck flyttade bröderna till Eklunda ålderdomshem, där Per dog efter ett par år. Nu är Nils ensam kvar men en total dövhet gör det svårt att få kontakt med honom. Men säkert går ofta hans tankar till det gamla hemmet i Jerstjärn.

— — — — — — —

(Jerstjärn hörde på 1800-talet till Hanebo men kom senare att höra till Skog)

som vakade hos honom, upprepade han med endast någon minuts mellanrum: "Vad är klockan?" När han fick höra att klockan var tolv, föll han på knä i sin säng, knäppte händerna och utbrast: "Tack gode Gud att jag fick leva!" Olle Eriksson skulle få leva många år och få utföra en gärning till gagn och välsignelse för generationer.

Han var mycket fästad vid Etiopien. När italienarna ockuperat landet och utvisningsordern kom, vägrade han till en början att efterkomma den. Då han till sist nödgades lämna landet, stannade han tre veckor i Djibouti i hopp om att därifrån kunna återvända till ett fritt Etiopien.

Olle Eriksson var missionär på livstid. När han inte fick fortsätta sin gärning i Afrika, reste han till Stiftelsens fält i Indien. Han lät gång på gång förstå att han längtade tillbaka. Några av hans många etiopiska vänner erbjöd sig betala resan, om han bara ville komma. Men han tackade nej med motiveringen: En gamling lik mig är ingenting att kosta så mycket pengar på. Jag kan ju ändå inte bli till någon nytta.

tr.c. 20

"Färgar-Ragnar" var sysselsatt med snöskottning på gårdsplanen när vi passerade. Vårt livliga uppträdande gjorde att han stannade upp och förvånat följde oss med blicken. Ett stycke längre fram mötte vi den gamle kyrkvaktarn som var ute och motionerade sina två små hästar den ene vit och den andre brun. Rasen var antingen ponny eller Gotlandsruss.

Nu tog vi vägen längs "Skallergata" upp mot Kyrkbacken. Ungefär vid Herman Petterssons stod vi nu inför ett vägskäl igen och vi kom överens om att ta vägen över "Linds" och "Nilses". Den högra vägen gick förbi bl. a. "Munters" över Österberget tillbaka till Fly igen. När vi kommit förbi "Linds" stannade vi upp och tittade på ett par ekorrar som studsade från gren till gren och rev ner kaskader av snö. Man kunde också se spår efter en hare, eller kanske det var en förrymd kanin som satt sina stämplar i snön. Vad vet jag? Framme vid Björks och Svedlunds började leden glesna. Allt efter som våra respektive hem nåddes troppade en efter en av och slutligen var den skidfärden ett minne blott.

Men för min del fortsatte äventyret ännu en stund. Jag följde nämligen med Hammarlunds pojkarna hem för att titta på Johans nyanskaffade fordbil som på den tiden var en sällsynthet för de flesta på trakten. I dag skulle den gamla T-forden också ha betraktats som en kuriositet men dock från en annan synvinkel. Ett minne från 30-talet med dess skiftande upplevelser. Trots att denna tidsperiod var slitsam och fattig, så är ändå mina minnen från barndomen enbart ljusa. Anledningen är väl att mina föräldrar lyckades med konststycket att dölja det mesta av den fattigdom som ändå måste ha rått. Det är därför man med tacksamhet minns barndomstiden och värdesätter de uppoffringar som gjordes för att göra livet så ljust som möjligt för oss barn. Denna bedrift var en bragd i det tysta.

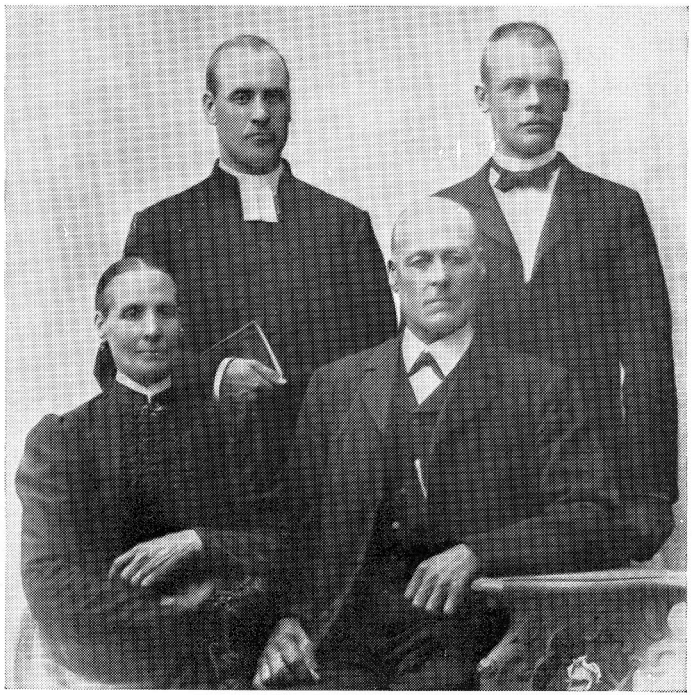

Foto: John Wigsten

Olle Eriksson med sin mor och far samt brodern Lars

Några funderingar om Norrlandsportens fritidsområde

Av Kjell Johansson

När dessa rader sätts på pränt skriver vi den 20 november och snön faller stilla till marken och ger hopp om en riktig gammaldags snövinter.

Skall vi äntligen få en riktig vintersäsong vid vår anläggning? Alla jag träffar tycks vara experter på att spå väder med hjälp av fiskfjäll, rönnbär, kaffesump, flyttfåglar, liktorn och andra saker. Jag tackar för deras insatser och hoppas själv kunna påverka vädrets makter genom att "hålla tummarna" för en rejäl vintersäsong.

Skidbackar och liftar utan snö kan aldrig bli någon god affär, inte heller i Norrlandsportens Fritidsområde. Tack vare vår stugby har vi dock lyckats hålla näsan ovan vattenytan, men visst skulle det smaka bra med en snövinter av modell 1969/70 som gav ett överskott på 170.000:—. Genom en omfattande barkpreparering av backarna kommer vi att kunna starta skidåkningen redan när det fallit 25 cm snö.

Under våren 1973 hade vi öppet 19 dagar i backarna och under den tiden besöktes vi av 102 bussar, så finns det bara åkbara backar så kommer besökarna.

Den stora källan till optimism finner jag i vår härliga stugby. När Arne Berglund planerade för stugbyn räknade han med att det skulle bli en beläggning på 20 veckors uthyrning per stuga och år. Till en början trodde många att en sådan frekvens skulle bli svår att uppnå. Men nej, Arne visste vad han gjorde, redan under år 1972 var beläggningen 22 veckor per stuga och kurvan pekar starkt uppåt varför en fullbeläggning av hela stugbyn under halva året bör uppnås inom ett par år.

Genom kalkyler och gästers positiva uttalanden om stugbyn beslöt stiftelsen att låta bygga ut anläggningen med ytterligare 21 stugor. Alla papper var klara för en byggstart i december, så när som ett borgensåtagande från Sammanläggningsdelegerade i Bollnäs.

Hanebo kommun hade tillstyrkt ett åtagande men det hjälpte inte. Stugbyns färdigställande sköts på framtiden. Nu i november är vi fullbokade för jul, nyår, sportlov och sommarbokningen har börjat, så det skulle ha smakat med 41 stugor att sälja.

Med den efterfrågan på stugor som finns sker säkert en utbyggnad av stugbyn. Detta medför givetvis ett ökat underlag för affärer och serviceanläggningar inom nuvarande Hanebo. Beläggningen i stugbyn motsvarar en befolkningsökning på 20 familjer, alltså lika värdefull som lokalisering av en mindre industri.

Vid ett besök i Toppstugan kan man kanske fortfarande känna doften av sotare och getost. Under sommaren har Signe Englund och Greta Norin serverat inemot 1400 sotare. Arrangemanget har uppmärksammats inte bara av Hanebos invånare utan även långväga gäster har bänkat sig vid borden. Upp till 300 besökare har registrerats på en enda kväll. Matfriskast är den landaforsyngling som åt 17 sotare på en kväll.

Liften i Norrlandsporten

EN SKIDUTFLYKT - forts. från sida 16

därifrån så oberörd som man intalade sig. Mörka vinterkvällar när föret så tillät, brukade vi färdas på sparkstötting till och från dessa möten. På hemvägen bröts alla fördämningar och vår uppsluppenhet kände inga gränser. Mötets högtidliga allvar utbyttes mot glam och stoj. Kanhända en naturlig reaktion i de åren.

Men, tillbaka till skidfärden. Vi fortsatte sedan förbi kommunhemmet som låg stort och respektingivande uppe på kullen. Trots att vägen var tillkörd och slirig föredrog vi att använda oss av den, då gärden och åkrar blev för arbetssamma med drivsnö, diken, stängsel och andra hinder. När vi passerade "Färgarskogen" mellan kommunhemmet och "Färgars" var det någon som skämtsamt antydde att ett underligt läte hördes från ett buskage i närheten. Eftersom det var mitt på ljusa dagen var det ingen som tog det hela så allvarligt. Kanske dock en lätt rysning genomilade några av oss. Hade det inträffat efter mörkrets inbrott då hade nog panik utbrutit. Av någon anledning gick nämligen ryktet om att det spökade på "Färgarskogen".

fortsätt sid 19

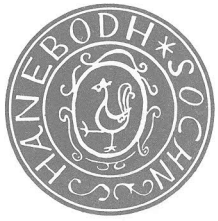

Hanebo-Jul

Årgång 26

Redaktion:
Victor Johnson
N. G. Hemberg

Omslagsteckning: Eric Goring

Pris kr. 5:—

Nyströms Tryckeri AB, Bollnäs - 1973